

SURAHAMMARS NATURSKYDDSFÖRENING

Behöver Ditt stöd!

ÄR DU MED OCH GÖR VÅRT ARBETE MÖJLIGT ÄR DET ETT SÄKERT
SÄTT ATT BIDRA TILL EN BÄTTRE MILJÖ FÖR OSS OCH VÅRA BARN I
KOMMUNEN.

GE NATUREN DITT STÖD TITTA I VÅRT PROGRAM BLI MEDLEM NU!

Hela familjen blir medlem för 90 öre per dag!

Upptäck. Upplev.
Utforska. Var med
och bevara
skönheten,
naturen och miljön
- livet runt omkring
oss. Här och nu.
Och för framtiden.

Medlemskap: 22 kr/mån via autogiro
eller 270 kr/år.

Familjemedlemskap: 27 kr/mån via
autogiro eller 330 kr/år (fritt antal
medlemmar på samma adress)

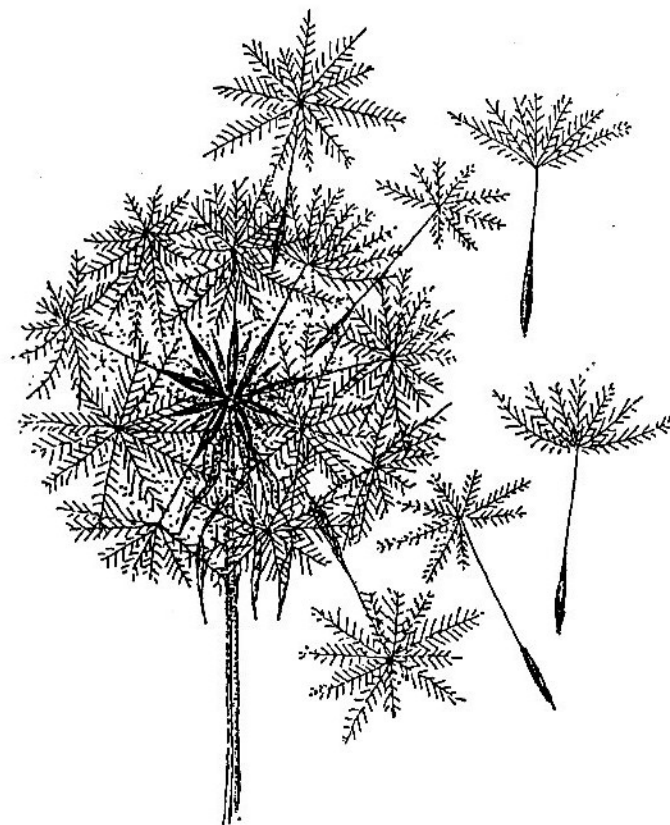
Är du 25 år eller yngre kan du samtidigt
vara med i ungdomsorganisationen
Fältbiologerna utan extra kostnad
Studerande: 150 kr första året.

► Bli medlem nu!

MERGUS

NR 1 2003

ÅRG 13

Surahammars

Naturskyddsförening

Mergus

Nr 1 2003 Årg. 13

Kontaktblad för
Surahammars
Naturskyddsförening

Mergus utges med 1-3 nummer per år och är gratis för medlemmarna. Bidrag i form av uppsatser etc mottages tacksamt. Adress: Mergus c/o Tom Sävström, Stenbovägen 12, 735 34 Surahammar, Tfn: 0220-337 29.

Flora- och faunavård. I föreningens regi och i samarbete med andra intressenter bedriver vi flora- och faunavårdsprojekt i Muren, Sand, Kohagen, Västersjön, m fl platser. Arbetet går ut på att bevara värdefulla natur- och kulturområden med dess växt- och djurliv.

Styrelsen

Vid föreningsärenden – kontakta gärna någon i styrelsen.

Tom Sävström 337 29
Mikael Leppälampi 315 24
Valter Lebenbauer 301 86
Kristin Andersson 337 31
Conny Öhrman 309 59
Jan Hedström 302 11
Urban Andersson 330 48

Omslag: Ängshaverrot

Innehåll Mergus 1-03:

- 3 Jättetallen på Ulvsbomuren
- 4 Kommentaren
- 6 Vårfåglarnas ankomst 2003
- 7 Från Lisjö till SMHI
- 9 Spana efter parasollmossorna
- 10 Jordstjärnor i Surahammars kommun
- 11 Vinterbadaren
- 12 Bovallen – en optimal startbiotop
- 14 En fågelskådares midsommarafton
- 17 "Växt-Nytt"
- 19 De vilda blommornas dag
- 20 "Sett och hört i markerna"
- 22 Om sägner och naturliga väsen kring f d Harmsjön
- 25 Naturbetesmarkernas svampar 2003 - (rapport III)
- 27 Spara hålträden!
- 28 Rapport från vårprogrammet
- 32 Bli medlem!

Jättetallen på Ulvsbomuren

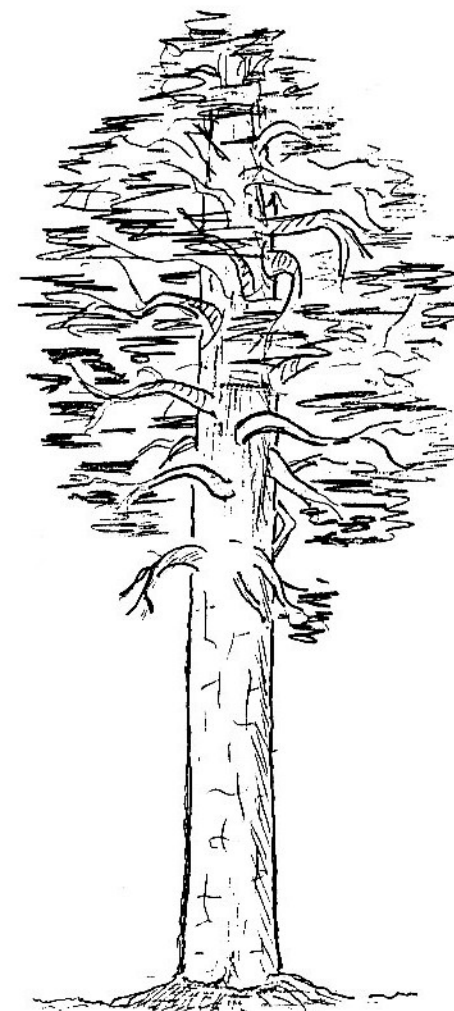
Det är många år sedan nu, som jag första gången orienterade mig fram till detta träd, som utmärks med ett kantigt B på en då nyritad orienteringskarta över Ulvsbomuren. I förklaringen stod att läsa: "Märkligt träd". Genom någon bekant hade jag redan invigts i att det rörde sig om en grov tall.

Dimensionshuggningarna har annars gått ut över de äldsta och grövsta träden, och med tanke på att en tall kan uppnå en ålder kring 800 år och äldre förstår man att furuskogarna knappt uppnått junioråldern när de idag avverkas.

I dessa tider är det därför viktigt att försöka vinna skogsvårdsorganisationerna och markägares förståelse för att skydda de återstående åldriga tallmiljöer som hittills klarat sig undan motorsågar och skördare.

Glädjande är det i alla händelser, att denna mäktiga fura står kvar där uppe i blåbärsbarrskogen nordväst om Timmerbacksmynnen. Den står mitt i en numera utglesad talldominerad skog och det är nog endast hotet från stormvindar som kan få den att falla och bli en så kallad låga.

För länge sedan har denna tall slutat växa på höjden, men kommer säkert att lägga en och annan årsring ytterligare till sin

Jättetallen på Ulvsbomuren.

redan aktningsvärda ålder, som jag inte ens vågar gissa. Däremot vet jag att den i brösthöjd mäter omkretsen 2,52 m.

Text och bild: Tom Sävström

Kommentaren

Det här vill vi åstadkomma de närmaste två åren!

På föreningens årsmöte i mars antogs styrelsens förslag till verksamhetsplan för de närmaste två åren. Grunden i föreningens verksamhet utgörs av vår- och höstprogrammet. Utöver dessa aktiviteter har vi nu lagt fast några ytterligare ambitioner vad gäller natur- och medlemsvårdsarbetet. Verksamhetsplanens innehåll och ambitionsnivå ska ses som ett program som vi i Naturskyddsföreningen kan samlas kring och där vi tillsammans med andra intressenter kan utträta positiva insatser på naturskyddsområdet. Här följer en sammanfattning av verksamhetsplanen:

Natur- och kulturvård vid Västersjön

Naturskyddsföreningen och Ramnäs-Virsbo naturklubb har genom kommunens Naturvårdsfond initierat naturvårdsåtgärder vid Västersjön. Det innefattar restaurering av strandängarna i sjöns nordvästra del. Det gynnar bl a storspoven. Redan den gångna vintern har kommunens skogslag under ledning av Anita Ekström utfört förtjänsfulla röjningsinsatser. Aktuella markägare är positiva till projektet.

Sedan tidigare är vi i Naturskyddsföreningen engagerade i flora- och fauna-vårdsåtgärder i den intilliggande ekhagen och hassellunden. Borthuggning av gran i del av hassellunden har genomförts i samarbete med Snefringe och Ponsse. Åtgärderna räddar hasseln och den lundartade fältfloran. I ekhagen, som är en av våra finaste naturbetesmarker, har vi röjt sly och gallrat i trädbeståndet som komplement till beteshävd. Flera liknande åtgärder ingår i planen.

Muren

Här avser vi fortsätta restaurera enbuskmarkerna. Tämmligen kraftig röjning ska utföras i enbuskbeståndet. Med åtgärderna hoppas vi få kattfoten och fältgentianen att sprida sig.

Fågeltornet vid Norrsjön

Tornet måste ges en ansiktslyftning under de närmaste åren, där rörställningens kondition särskilt uppmärksammas. Spången förbättras.

Utställning om naturbetesmarkerna

Hösten 2003 visas naturbetesmarkernas natur- och kulturvärden i en skärmutställning på biblioteket. Informationshäften ska ställas samman om minst fem naturbetesmarker. Dessa ska delges markägarna och myndigheter.

Botanikcirkel

En studiecirkel i botanik med inriktning på nybörjarkurs ska genomföras.

50-årsfirande

År 2004 är det dags för föreningen att fira 50 års verksamhet. En jubiléums-kommitté får lägga fast riktlinjerna.

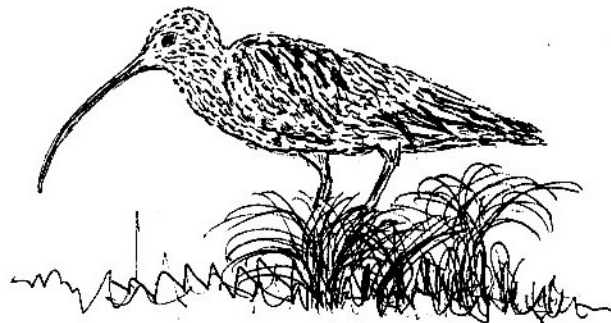
Kontaktbladet Mergus

Utgivning av två nummer under respektive år. Ett jubiléumsnummer 2004 planeras.

Styrelsen hälsar alla medlemmar välkomna att delta i arbetet med förverkligandet av verksamhetsplanen. Stora som små insatser kommer visa sig värdefulla den dag då resultatet utvärderas och en ny plan med nya mål och visioner ska planeras.

Självklart tar vi i styrelsen mot synpunkter och idéer inför kommande vår- och höstprogram liksom inför nya verksamhetsplaner. Vi ser fram mot Din medverkan och påverkan!

Tom Sävström
ordförande

Storspoven gynnas av åtgärderna vid Västersjön.

Bild: Tom Sävström

Vårfåglarnas ankomst 2003

av Mikael Leppälampi

Så här minns vi vårens ankomst 2003.

Februari

27 Häger

Mars

11 Sånglärka
Tofsvipa
13 Skogsduva
14 Blå kärrhök
16 Hämpling
18 Trana
Ängspiplärka
20 Enkelbeckasin
24 Taltrast

25 Morkulla
Skrattmås
28 Sothöna
30 Ljungpipare
31 Skäggdopping
Fiskgjuse
Stare
Sädesärla

16 Gluttsnäppa
18 Stenskvätta
21 Trädpiplärka
25 Hussvala
26 Svartvit flugsnappare
Grönbenä

27 Lövsångare
28 Drillsnäppa
29 Ladusvala
30 Svartsnäppa
Rödbena
Gulärta
Buskskvätta

sädesärla

April

1 Brun kärrhök
6 Rödhake
12 Storspov
Skogssnäppa

13 Rödvingetrast
14 Trädlärka

lövsångare

Från Lisjö till SMHI

av Arne Persson

I Lisjö fanns en folkskollärare som hette Johan Erik Bergström. Han var född i Kolbäck år 1850 och avled 89 år senare. Han kom till bruksskolan år 1878 efter stor tvekan – folket där hade nämligen fått öknamnet "Lisjö vargar" – men han förblev dock i tjänsten till pensioneringen år 1919, och kom sedan att bo kvar i bruksbyggnaden. I Lisjö startade han "Meteorologisk-hydrografiska stationen" år 1880, genom att bli väderrapportör för Statens Meteorologisk-hydrografiska anstalt, vilket han utan avbrott fortsatte med till året 1937, då han avlöstes av en skogvaktare.

Väl förvarade hos folkbiblioteket i Surahammar finns Bergströms noteringar om bl a nederbörden dag för dag, år för år, från och med år 1880 till och med 1916. Vart återstående årsnoteringar tagit vägen är, vad jag vet, obekant. Noteringarna är förda med bläck och med en särdeles prydlig handstil. Efter varje månads slut lämnar han en kort personlig kommentar om det han funnit anledning att

poängtera. (Lisjöborna hade förr rykte om sig att skriva väl, för vilket Bergströms nit vid katedern fick lovord). Hans anteckningar är sammanbundna i ett synnerligen vackert vinrött klotband, vars främre pärm i guldtryck har texten "ANTECKNINGAR ÖFVER NEDERBÖRDEN VID LISJÖ".

Den intresserade bör rekvirera boken hos biblioteket och anslå ett par tre timmar åt läsning på stället; den får ej lånas hem. Man kommer då att göra reflektionen: Intet är nytt under solen. Väderleken var lite hit och dit förr som nu!

Här följer några få axplock ur Bergströms digra lunta, (som man bläddrar i med varsamhet, respekt och beundran).

(Understrykningar och parenteser är gjorda av mig och utan Bergströms förskyllan).

- **1881 juni** - Mycket kyligt en del av månaden. Storm den 8 – 15:e då termometern under flera dagar endast visade 4-5° över fryspunkten. Vid slutet av dessa dagar hittades här och där halvdöda och döda svalor.
- **1882 januari** – 27 mm regn, 4,1 mm snö. I början av månaden plöjdes och dikades. Den 25:e 10° varmt i skuggan.
Mars – Lärkan hördes den 10:e, harvarna i verksamhet den 22:a, Sörsjön isfri den 23:e.
- **1893 januari** – 15:e -28°.
Februari – 14:e -32°. Första tövädret endast några timmar den 28:e.
- **1894 februari** – 4:e Lärkan kom.
Mars – 11:e Första (!) snöskottningen under vintern.
April – 6:e Sörsjön isfri.
- **1900 mars** – 1-3:e Storm och yrväder. Ingen post under fyra dagar. Till snöskottning åtgick 3 dagar.
- **1902 april** – 15:e Isens tjocklek på Sörsjön 74 cm.
Maj – 12:e Norrsjön sköljde.
- **1912 april** – 10:e Vinterns första snöskottningsdag.
Augusti – 31:a En stor del råg inne. Till stor del förstörd i hela landet. Lågt liggande marker bära ej hästarna.
December – 31:a Så högt vattenstånd i sjöarna som nu har de äldre aldrig sett.
- **1913 januari** – Blid väderlek till 21:a. 15° kallt den 22:a.
Februari – 4:e +4° i skuggan. Snö köres på vägarna (för att få fram skogsprodukterna med kälkfordon).
April – 30:e En del björkar nära halvlövade. Enligt uppgift var 29:e varmaste dagen denna månad på 50 år.

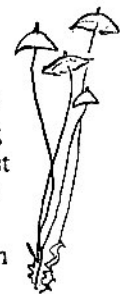
År 1894 kom sånglärkan till Lisjö den 4:e februari.
Bild: Tom Sävström

- **1914 augusti** – Ganska varmt, ofta 22-25o.
September – 30:e De flesta källor sinat. Bäckan mellan Norrsjön och Sörsjön torr. (Det var den omtalade torrsommaren med talrika skogsbränder i följe).
- **1915 februari** – Snötäcket tjocklek på slätten ca 48 cm och i skog ca 92 cm.
Mars – 31:a Skogskörslor pågår ännu.
April – 5:e Snötäcket tjocklek på slätten 29-38 cm.
12:e Måste skogskörslorna sluta.
- **1916 maj** – 11:e Vid Västsura gärde står vattnet 6-8 dm över vägen. (Det var gamla vägen från nya kyrkan rakt mot Västsura, norr om Borgtjärpan).

Nämnas kan att Bergström erhöi Patriotiska sällskapets stora guldmedalj. När han vigdes till gravens ro på Sura gamla kyrkogård, samlades de äldre i socknen för att säga honom tack och farväl. Många var ju hans forna elever. För de yngre hade han redan hunnit bli en främling. Hans efterlevande hustru Hulda avled år 1948, nästan 100 år gammal.

Spana efter parasollmossorna!

Om du nu är ute på mossarna och vandrar eller kanske i fuktigare betesmarker och kärrkanter kan du med turens hjälp finna någon av de vackra parasoll-mossorna. Hos oss finns bl a den lilla tätt tuvade komossan samt gul och röd parasollmossa. Dessa är mycket vackra mossor. De växer endast på spillning av klövdjur, såsom älg eller kospillning. Komossan har jag observerat en gång, strax sydost om Nödgiven söder om Råsen. Vad jag minns har jag påträffat den röda vid två tillfällen, mellan Granramen och Ulvsbomuren samt nordost om Tordyveln. Båda fynden i mitten på juni och i trädzonen mot våtmarken. Gula parasollmossan har jag vissa år funnit i de fuktigaste betespartierna i Skogsmuren. Parasollmossorna sprider sina sporer med hjälp av insekter. Den här säsongen är det tyvärr för sent att finna dem. Men om du kommande somrar upptäcker dessa mossor ser vi gärna att du rapporterar dessa, så vi kan få en bild av dess förekomst i våra trakter. En vacker bild av den gula parasollmossan finns på omslaget till Hallingbäcks och Holmåsens fälthandbok "Mossor".

Tom Sävström

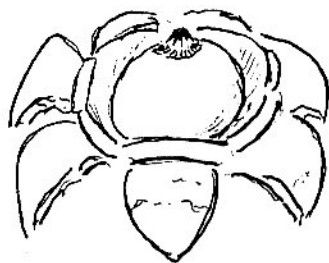
Jordstjärnor i Surahammars kommun

av Tom Sävström

Jordstjärnorna hör vid sidan av rök-svamparna till de artrikaste familjerna inom gruppen buksvampar, *Gasteromycetes*. Alla arter jordstjärnor är mer eller mindre sällsynta och många av dem är kalkgynnade eller rent av kalkberoende. På skånsk sandstätt och på Öland och Gotland finns de flesta arterna av jordstjärnor i vårt land. Jag minns hur glad jag blev då jag gjorde mitt första fynd av en jordstjärna i Surahammars kommun. Det var på kanalbanken vid Sätten, i mulljord under lövföna, som jag krasade fram några färska och nyss utvecklade exemplar av den vita fyrflikiga jordstjärnan, (*Geastrum quadrifidum*). Det var på hösten 1995.

Inom släktet *Geastrum* finns 17 arter i Sverige. Fruktkropparna bildas på eller under jorden och ser först ut som en lök. Nästa stadium är att det yttre skalet (exoperidiet) spricker upp och flikarna böjer sig ned mot marken. I detta skede ser man uppifrån en stjärna med en rökboll i mitten. Sedan reser den sig upp på flikspetsarna och kan släppa ut sina sporer genom rökbollens mynning (peristomet).

I Västmanlands svampar (Kaufmann m fl, 1990) redovisas 8 *Geastrum*-arter och av dessa har endast tre arter påträffats i Surahammars kommun. Den redan nämnda fyrflikiga jordstjärnan hittades 1985 vid Ingelstorp, nära Gammelby i Virsbo

Kragjordstjärnan är funnen i Västsura
Bild: Tom Sävström

av Ingvar Granqvist. På senare år har jag själv hittat den vid ytterligare två tillfällen, nämligen i västra delen av Västsura hassellund 2001 samt i hassellund väster om sjön Gryten 2002.

Den minst ovanliga jordstjärnan i vår kommun tycks vara kamjordstjärnan *G. pectinatum*. Man hittar den i äldre granskog och då oftast i barrföna under någon gran. Ett 10-tal fyndlokaler föreligger. Min första bekantskap med denna tämligen kraftiga jordstjärna var vid en

svamputställning som vi i Naturskyddsföreningen anordnade 1997. Kjell Westlund bidrog då med ett exemplar som han hittat vid Lilla Vallsjön i Virsbo. Den har också hittats i granskog vid Björnsbo, öster om Ulvramen, vid Billsbo samt i gammal myrstack vid Hasselbo, för att nu nämna några av fyndlokalerna. Redan 1984 påträffades den av Ingvar Granqvist i trakten av Vattmossen öster om Gammelby.

Mera överraskande är fyndet av den tredje *Geastrum*-arten i Surahammars,

nämligen kragjordstjärnan, *G. triplex*. Fyndet gjordes i september 1986 i herrgårdsparken vid Västsura skogsbruksskola av Herbert Kaufmann. Förhoppningsvis kan man med lite tur hitta ytterligare någon art av jordstjärna i kommunen.

Om Du är den lycklige att hitta en jordstjärna när du går på svamptur i skog och mark är du välkommen att rapportera fyndet till oss i Naturskyddsföreningen.

Vinterbadaren

Minus tio grader och en klarblå himmel. Under en av mina många promenader efter ån i Surahammars, denna gång med min hund Sacko, får jag stifta bekantskap med något nytt. I strandkanten där kraftstationskanalen mynnar ut vid slussen dyker en liten krabat likt strömstaren ner i det strömmande vattnet. Några sekunder är den borta för att komma upp på samma plats igen och snabbt försvinna in under en tuva. Vid närmare kikarstudier ser jag att det är en näbbmus, svart till färgen med vit undersida.

Det var vår största näbbmus, vattennäbbmusen, jag hade att göra med. I litteraturen anges bl a att den kan producera ett förlamande gift. Den jagar under vattnet och kan stanna nere upp till 20 sekunder. Bytena är ofta insektslarver, grodyngel, kräftor och småfiskar. Bygger ofta sina bon vid en strandkant och har helst en öppning under vattnet. Den lever i 14-19 månader och finns i hela fastlandet. Vattennäbbmusen är dåligt känd och sällan sedd.

Mikael Leppälampi